

DIMITRIE LIUBAVICI AND THE PRINTING ART OF TÂRGOVIȘTE

Agnes Terezia ERICH

"Valahia" University of Târgoviște

Abstract: At about a century after its invention, the art of printing remains one of the activities located on the top of technology and intellectual hierarchy of the sixteenth century. It is the moment when the need to promote knowledge is increasingly through the printed word. One of the major technical inventions of the Renaissance is the printing that was made for the benefit of intellectual life and resulted from the increasingly growing needs of occidental culture. Dimitrie Liubavici is the successor of Hieromonk Macarius printing activity in Wallachia, but after a period of 33 years of stagnation. Since 1545, beginning with Liubavici, in Walachia begins the artisanal period in the printing activity.

Keywords: Dimitrie Liubavici, Târgoviște, Molitvenic, Apostol, Printing activity

Veacul al XVI-lea în spațiul românesc este, în mare măsură, beneficiar al realizărilor tehnice și estetice ale Renașterii apusene din perioadele anterioare și din cel în discuție. În spațiul românesc, cel care introduce tiparul în Țara Românească este domnitorul Radu cel Mare care îl aduce în țară pe sârbul Macarie. Acesta va tipări la Mănăstirea Dealu, lângă Târgoviște un *Liturghier* (1508), un *Octoih* (1510) și un *Tetraevangheliar* (1512). Activitatea tipografică în Țara Românească va fi reluată după mai mult de trei decenii (33 de ani), în timpul domniei lui Radu Paisie (1535-1545). Inițiatorul acestei noi tipografii a fost tot un sârb, logofătul Dimitrie Liubavici, care adusese din Serbia o tipografie pe care o instalase în Gračanica, dar în cele din urmă, din cauza împrejurărilor istorice neprielnice, va veni la Târgoviște, în anul 1544, chemat de voievodul Țării Românești. Dimitrie Liubavici era nepotul lui Božidar Vukovici, refugiat la Veneția, unde a editat mai multe cărți în limba slavă bisericească între anii 1518-1540 și fiul lui Fjodor Liubavici (tipărise un *Liturghier*, o *Psaltire* și un *Molitvenic*, în Mănăstirea Gorazde din Herțegovina, între anii 1519-1523).

Prima lucrare ieșită de sub teascurile oficinei lui Dimitrie Liubavici din Târgoviște este un **Molitvenic**. În prefața lucrării se spune că lucrarea a fost isprăvită la 10 ianuarie 1545 la inițiativa domnului: „*Io Petru marele Voevod și Domn al întregii țeri a Ungro-Vlachiei și al țărmurilor dunărene, ..., aprinsu-m-am de dragostea sfântului Duh și de iubirea sfintelor și dumnezeescilor biserici și am tipărit acestă carte de suflet folositoare numită molitvenic.*” Ceea ce este interesant și trebuie subliniat este faptul că, mai departe în prefață, se adaugă cuvântul tipografului: „*...eu păcătosul și mai micul dintre sfinții călugări Moisi m-am trudit la acestă scriere, cu matricele lui Dimitrie Liubavici (...). În cetatea de scaun Tîrgoviște.*” Deducem de aici că materialul tipografic aparținea lui Liubavici. Putem afirma că, începând din acest moment, în Țara Românească debutează perioada artizanală în domeniul tiparului.

În cuprinsul lucrării (din punctul de vedere al normelor biblioteconomice în această lucrare apare pentru prima dată în tipăriturile românești o tablă de materii.) ce se află la sfârșitul cărții apare și o *Pravilă a sfinților Apostoli și a sfinților fericiților părinți ai noștri din al 7-lea sobor; despre ierei și omenii mirenii* despre care Mircea Păcurariu afirmă că am putea-o numi prima carte de legi tipărită în țara noastră. Din același cuprins reiese că în **Molitvenicul** lui Dimitrie Liubavici partea pur bisericească ocupă locul principal, iar rugăciunile recomandate mirenilor se reduc la una singură, "*Rugăciune pe vasul care a fost spurcat*".

Sub aspectul artei ornamentale, această carte este cu totul nouă față de tipăriturile lui Macarie. Lucrarea are formatul in-4⁰ mic, 298 foi, este tipărită cu negru și roșu, cu câte 22 rânduri pe pagină, pe hârtie având aceeași marcă de fabrică. Titlul capitolelor este format, de cele mai multe ori, dintr-un clișeu în care literele au dimensiuni diferite și sunt legate între ele prin diverse ornamente formate din noduri și volute. (Figura 1)

Figura 1

Molitvenic, 1545

Litere din titlul capitolului

Litera de rând a lui Liubavici a avut o lungă existență în tiparul românesc, cu aceasta fiind imprimat la Brașov, de către Oprea și diaconul Coresi, în 1557, **Octoiul mic slavonesc**. După o scurtă utilizare la Brașov, aceeași literă de rând reapare în **Triodul Penticostar** (1558), tipărit la Târgoviște de către Coresi. Ca aspect artistic această literă nu era din rândul celor mai frumoase, dar nici "urâtă și înghesuită" cum spune N. Iorga, fiind mai mică și mai strânsă decât cea a primelor tipărituri românești, zațul cules îngrijit, cu rânduri egale, lucrătorii dovedind o bună stăpânire a meștesugului tiparului. Din cele de mai sus rezultă că acest tip de literă a fost folosit în Țara Românească și Transilvania în secolul al XVI-lea, contribuind astfel la definirea trăsăturilor caracteristice ale tiparului românesc din acea epocă.

Inițialele sunt puțin împodobite, inspirate din modelele venețiene ale vremii, cu elemente fitomorfe tipărite cu roșu sau negru. Astfel, sunt redată mici înflorituri, cârcei sau rozete. Este firesc ca inițialele ornate simple care apar în tipăriturile lui Dimitrie Liubavici din Târgoviște (mijlocul secolului al XVI-lea) să prezinte asemănări cu cele din tipăriturile chirilice ale lui Bozidar Vukovic din Veneția. (Figura 2)

Figura 2

Molitvenic, 1545

Inițiale ornate

Din punct de vedere ornamental regăsim două frontispicii, unul simplu, la începutul prefeței, reprodus și la începutul pravilei sfinților Apostoli și un altul, la începutul textului, cuprinzând stema Țării Românești. Primul este format din două benzi suprapuse, și anume o împletitură realizată din antrelacuri care susține o bandă decorată cu un frunziș bogat de semipalmete din care se desprind două lebede cu capul în jos. (Figura 3)

Figura 3
Molitvenic, 1545
Frontispiciu

Al doilea frontispiciu este format din antrelacuri dispuse în patru cercuri dispuse simetric. În mijloc, în cadrul unei cununi de lauri, este reprezentată pasărea heraldică, cu zborul deschis, capul orientat spre dreapta, având crucea în cioc, de o parte și de alta apărând soarele și luna. Întreaga imagine este înconjurată de inscripția: „În Christos Domnul binecredinciosul și de Dumnezeu păzitul însuși stăpânitor al Țerei Românești Io Petru Voevod și Domn.” (Figura 4)

Figura 4
Molitvenic, 1545
Frontispiciu cu stemă

La 18 august 1546, sub îndrumarea lui Dimitrie Liubavici, Oprea și Petre vor începe tipărirea, tot la Târgoviște, a unui **Apostol** finalizat la 18 martie 1547. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că Dimitrie Liubavici tipărește această lucrare în două ediții, una pentru Țara Românească, la porunca lui Mircea Ciobanul, și alta pentru Moldova, la porunca lui Iliș la II-lea Rareș. Suntem în fața primei comenzi tipografice cunoscută la noi până acum din Moldova pentru Țara Românească. Cele două nu diferă decât prin dedicațiile diferite și reproducerea stemei fiecărei țări.

Observăm în epilogul lucrării sublinierea rolului tipografului: „Așa și eu păcătosul și mai micul dintre oameni Dimitrie logofăt, nepotul lui Bojidar, văzând împuștinarea sfintelor și dumnezeștilor cărți, am muncit pe cât am putut, ..., am scris și am sfârșit aceste de suflet folositoare cărți...”. Dimitrie Liubavici și călugărul Moisi și-au luat ucenici români care trebuiau să învețe nu numai meșteșugul imprimeriei, ci și limba slavonă, ca să poată tipări cărți în această limbă: „Am muncit cu ucenicii mei Oprea și Petre.”

Apostolul este un volum in-4° mic de 268 foi, cu câte 22 rânduri pe pagină, uneori 23. Noutatea o constituie frontispiciul, tirajul pentru Moldova, în care apare bourul desenat cu negru, pe fond alb, într-un cartuș plasat în centrul unui frontispiciu pătrat construit din antrelacuri. (Figura 5)

Figura 5

Apostol, 1547

Frontispiciu, ediția pentru Moldova

Frontispiciul aparținând ediției pentru Țara Românească este identic, doar că în centru apare pasărea heraldică într-o cunună, iar de jur împrejur inscripția: „*În Christos Domnul bine credinciosul și de Dumnedeu păzitul însuși stăpânitor al Țerei Românești Io Mircea Voevod și Domn.*”

L. Demény, în urma cercetărilor efectuate în bibliotecile din fosta Uniune Sovietică, consideră că în tiparnița lui Dimitrie Liubavici s-au mai tipărit un **Minei** slavon, probabil în 1546, descoperit în Biblioteca Națională a Rusiei, și un **Tetraevanghel** tipărit, probabil, între anii 1546 și 1551, acestea din urmă fiind tot o comandă pentru același Iliș al II-lea al Moldovei.

Limba tuturor cărților tipărite de Liubavici este cea slavonă, de redacție medio-bulgară (limba slavonă bulgară din secolele XII-XVI, formată din vechea slavă bisericească sub influența populației locale) ca și în cazul tipăriturilor din faza macariană.

Subliniem faptul că meșterul tipograf n-a reluat editarea tipăriturilor din prima fază (macariană), ci a completat seria cărților de care avea nevoie biserica la momentul respectiv. Contribuția lui Dimitrie Liubavici la dezvoltarea artei tipografice pe tărâm românesc este extrem de importantă având în vedere că editează pentru prima dată o carte comandată din afara Țării Românești (Moldova) și că oficina tipografică în care lucrează este o întreprindere proprie, privată.

Bibliografie

BEMBEA, N. I.; BEMBEA, N. N. *Apostolul tipărit în 1547 de Dimitrie Liubavici. În: "Biserica Ortodoxă Română"*, 1960, nr. 5-6, p. 510-536.

BIBLIOGRAFIA Românească Veche, tom I. București: Atelierele Grafice Socec, 1903-1944

CARTOJAN, N. *Istoria literaturii române vechi. Vol I.* București: Editura Minerva, 1980.

DELUMEAO, Jean. *Civilizația Renașterii.* București: Editura Meridiane, 1995.

DEMÉNY, L. *Călătorie de studii în U.R.S.S. În: "Studii Revistă de istorie"*, XIX, 1966, nr 2, p.371.

ISTORIA literaturii române, vol.I, București: Editura Academiei R. P. Române, 1964.

PĂCURARIU, M. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române.* București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.

SIMONESCU, D. *Un Octoih al lui Bojidar Vucovici la noi și legăturile acestuia cu tipografia românească. În: "Revista Istorică Română"*, vol. III, fasc. II-III, 1933.

SIMONESCU, D.; PETRESCU, V. *Târgoviște - vechi centru tipografic românesc*. Târgoviște: Muzeul Județean Dâmbovița, 1972.

TOMESCU, M. *Istoria cărții românești de la începuturi până în 1918*. București: Editura Științifică, 1968.